

A FEW CONSIDERATIONS REGARDING THE ASTROLOGIC HERMETIC LITERATURE

Renata Tatomir

Assoc. Prof., PhD, Hyperion University of Bucharest

Abstract: The aim of this paper is to emphasize some of the main Hermetic astrological writings, famous during the first three centuries B.C. and the first three centuries C.E. in the Mediterranean region. Although they often consist of scattered fragments discovered by chance thanks to their mentioning by the Greek and Latin scholars of the time in their works, the Hermetic astrological writings are usually ascribed to the Egyptian god of knowledge and writing, in his syncretic aspect of Thoth-Hermes-Trismegistos. However, there were also cases when this sort of writings were the apanage of the highest Egyptian priests, like Petosiris, and/or even the kings, such as Nechepso.

Keywords: Hermetism, astrology, Egypt, Thoth, Trismegistos

Introducere

Astrologia – sistemul de credințe potrivit căruia destinul individului (iar la o scară mai mare, soarta raselor, evoluția și modificările pământului, etc.) este determinat de-a lungul vieții pe baza astrului care s-a aflat în ascendent în momentul nașterii, sau sub protecția căreia se află o anumită persoană ori regiune – a fost probabil practică de la o dată foarte timpurie în spațiul mesopotamian, mai exact de către chaldeenii din Babylon.¹ Sursele de care dispunem în momentul de față oglindesc această opinie. De pildă, în sec. I e.n., Pliniu cel Bătrân, autorul unui impozant compendiu al științelor natural-filosofice, menționează că Berossos (despre care mulți considerau că a adus astrologia în Grecia din Babylon), pretindea că în Chaldeea s-ar fi efectuat de 490.000 de ani observații astrologico-astronomice. Totuși, cu un secol înainte, Cicero se arătase sceptic cu privire la data de 470.000 de ani de care auzise; iar Diodor, care în sec. I î.e.n. admisesse că numiții chaldeeni fuseseră coloniști din Egipt și fusese impresionat de antichitatea științei și predicțiilor lor astrale, refuza totuși să accepte data de 473.000 de ani. Mai mult, odată cu istoricul grec Herodot, din sec. al V-lea î.e.n., Egiptul a fost considerat depozitarul înțelepciunii antice, astfel că astrologii își revendicau cunoașterea de la „vechii egipteni”. Cei care erau favorabili Egiptului, susțineau că în cei 48.863 de ani care se scurseseră între zeul Ptah și Alexandru cel Mare, fuseseră observate 373 de eclipse ale Soarelui și 832 de eclipse Lunare.²

Preocupări cu privire la concepte integratoare cu grad de universalizare cu care astrologia opera, precum *sympatheia* cosmică, destin ori influența astralelor asupra relațiilor și problemelor oamenilor se regăsesc în vechiul Egipt și Grecia clasică.³ Ipoteza fundamentală a astrologiei, altfel spus, credința într-o legătură directă și care poate fi calculată între mișcările planetare și acțiunile umane, a apărut prima dată ca o consecință a cuceririlor lui Alexandru, printr-o fuzionare a ideilor grecești, egiptene și babiloniene, realizate în principal de stoici.⁴

¹ Sachs 1967, 13-19.

² Pliniu, *N.H.* 7.193; Diodorus Siculus, *L.H.* 2.31.8; Cicero, *On Divination* 1.19 și 2.46.

³ Kákosy 1982, 163-191.

⁴ Despre relația dintre stoici și astrologie, cf. Long 1982, 165-192.

Astrologii s-au considerat întotdeauna oameni ai religiei și ca urmare și-au înveșmântat învățăturile în limbajul cultului sacru. Cu toate acestea, ca și astăzi, și în acele vremuri astrologia a fost ironizată de o parte a publicului, mai cu seamă de cei cu înclinații către abordarea realistă și rațională a fenomenelor din natură⁵ și de aceea autoritatea sa a fost într-o bună măsură diminuată și subminată.

Pe baza informațiilor de care dispunem astăzi, opinia generală este că, venită din Chaldeea, astrologia s-a infiltrat în Egipt din momentul în care acesta a intrat sub dominație persană (525 î.e.n.). Acestor indicii li se adaugă și precizarea lui Festugière⁶, după care, astrologia a pătruns în Grecia din Babilon, deopotrivă pe o cale directă, grație lui Berossos⁷ și lui Pseudo-Zoroastru, și pe una indirectă, trecând prin Egipt, prin contribuțiile lui Nechepso, Petosiris și ale lui Hermes-Thoth.

Astrologia nu a întârziat să fie cultivată de către preoții din valea Nilului cu o ardoare care a fost depășită doar de către „chaldeenii” de pe malurile Eufratului. Basoreliefurile monumentale care decorează templele din țara sa de adopție demonstrează puterea pe care o atinsese. Cea mai exclusivistă dintre castele sacerdotale fiind extrem de orgolioasă nu a vrut să lase unui cler strain onoarea de a fi descoperit această știință divină.

Thoth-Hermes era considerat autorul invențiilor. O mulțime de cărți sacre atribuite acestui zeu explicau și învățau care erau revoluțiile astrilor și raporturile lor cu calendarul liturgic.⁸ Ca atare, Thoth era considerat părintele acestei doctrine⁹; el emitea preziceri ținând cont de poziția stelelor referitoare la fenomenele naturii, caracterul și viața oamenilor.¹⁰

Este foarte probabil ca această artă divinatorie să fi fost practică mai întâi în interiorul templelor egiptene, iar dacă e să-i dăm crezare lui Herodot¹¹, preoții egipteni obișnuiau să prezică destinul individului după ziua de naștere a acestuia. În Egipt, unele aspecte târzii ale astrologiei se pare că au fost dezvoltate de către clerul indigen încă înainte de perioada ptolemaică¹², deși nu cunoaștem nicio scriere și niciun autor din această perioadă timpurie. Un text citează trei autori care descriu trecerea lui Zeus și a lui Kronos prin cele 12 semne (probabil în contextul astrologiei mundane): Erimarabos¹³, Phoredas indianul și un anume Odapsos.¹⁴ Există doar câteva scrieri atribuite lui Zoroastru, Pythagora, etc., deși majoritatea sunt probabil eponime și compuse de autori mai tardivi.

Scrieri hermetice astrologice. *Despre cele douăsprezece locuri ale sferei*¹⁵

Franz Cumont¹⁶ este de părere că în Egipt au fost inventate câteva dintre cele mai importante doctrine ale astrologiei. Iar personajul divin imaginar Hermes Trismegistos și discipolii săi au fost cei mai buni maeștri în transmiterea informațiilor astrologice. Lui îi aparțin numele și proprietățile celor 36 de decani, adică ale celor trei grupe de câte zece grade

⁵ Cf. Apuleius, *Met.* XI.15, unde Fortuna este descrisă ca caeca și nefaria.

⁶ 1981, I, 102.

⁷ Scriitorii greci afirmă că un preot chaldean pe nume Berossos s-a stabilit pe insula Cos și în jurul anului 275 î.e.n. a introdus un fel de astrologie babiloniană în regiunea mediteraneană. Aceasta în ciuda faptului că nu a supraviețuit niciuna dintre scrierile lui astrologice.

⁸ Clement din Alexandria VI, 4; Strab. XVII 1, 45; Diod. I 16, 1. Mărturia lui Diodor este în mod particular importantă deoarece se bazează pe informații de la Hecateu din Teos (sec. al III-lea î.e.n.).

⁹ Cumont 1918, 63.

¹⁰ *Ibid.*, 68, n. 3. Manilius I, 30, sq. Arnobius Siccensis, *Arnobii Adv. Nat.* Liber II 69. <http://www.thelatinlibrary.com/arnobius/arnobius1.shtml>

¹¹ II, 2.

¹² Parker 1978. Parker & Neugebauer 1969.

¹³ Despre al cărui nume există bănuiala că ar fi o corupție din unirea Hermes+Anubis. Cf. Schmidt 1995.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Cumont 1918, 63-79; 85-108.

¹⁶ *Ibid.*, 64.

care alcătuiau un semn.¹⁷ Ceea ce s-a numit „iatromathematika” (racordarea medicinei la predicțiile astrologice) a reprezentat domeniul în care a triumfat Hermes Trismegistos. Cu ajutorul acesteia se puteau cunoaște perioadele / epocile critice și oportunitățile astrale propice sau periculoase pentru bolnav, cele șapte plante ale planetelor și cele douăsprezece plante ale zodiacului cu ajutorul cărora se puteau compune remedii salvatoare ori filtre miraculoase.¹⁸

Între manuscrisele grecești de astrologie se distinge un fragment din Hermes Trismegistos: „Cu privire la denumirea și puterea celor douăsprezece locuri” : ‘Ermoû toû Trismegístou perì tñj tōn dódeka tōpwn ónomasíaj kai dunómewj.¹⁹ Textul cu pricina nu este opera originală, ci un rezumat extras către anul 500 e.n. de către Rhetorius²⁰ dintr-o „Introducere” (Eisagwgiká) compusă cu trei secole mai devreme (către anul 200 e.n.) de către un astrolog celebru, Antiochos din Atena. Acesta a introdus într-un capitol un citat din Dorotheu din Sidon²¹ (în tópoj b ') în care tratatul lui Hermes Trismegistos a fost extins prin interpolări. În sec. I e.n., Thrasyllos, astrologul împăratului Tiberius le-a făcut cunoscut romanilor sistemul celor 12 locuri (case) după „cel care este numit Hermes Trismegistos”.²²

În sec. al II-lea e.n., Vettius Valens a introdus în *Antologiile* sale extrase din Hermes Trismegistos, fără însă a-l cita. Intercalate fără discernământ, acestea au dus la o lipsă de comprehensiune, imputându-i-se autorului metoda de lucru. În general Valens oferă o redactare uneori prea scurtă, alteori prea dezvoltată. La o comparație a celor două tradiții se constată că ele derivă dintr-o sursă mult mai amplă decât una sau cealaltă.²³

În sec. al III-lea e.n., Sextus Empiricus, în rechizitoriul pe care îl face astrologilor expune în linii mari aceeași teorie hermetică.²⁴ O serie de cercetători ai fenomenului hermetic atribuie acestuia diferite date. Astfel, în Poimandres²⁵ Reitzenstein avansează ideea că majoritatea scrierilor hermetice aparțin sec. al II-lea î.e.n.; W. Kroll însă le plasează în sec. al III-lea î.e.n.²⁶, în timp ce pentru Krebs²⁷ ele apar la începutul erei creștine. Apoi, J. Kroll²⁸

¹⁷ Ioannis Stobaei, *Eclog.* MDCCCCII, I, 29, 67-69.

¹⁸ Diferită de astrologia ptolemaică, bazată pe nașterea unei persoane, iatromathematika egipteană are drept fundament momentul temporal când o persoană se simte rău sau face apel la medic. Acest tip de horoscop a fost numit „decumbiture”, (lat. „decumbere”, „a se întinde”, „a se odihni”, sau „a abandona, a se retrage”). Acest lucru amintește de obiceiul popular grecesc de a aduce bolnavul la templu, unde se putea odihni și recupera, în timp ce Zeii trimiteau preoților instrucțiuni cu privire la maniera de vindecare a pacienților. Aceste instrucțiuni puteau fi primite prin intermediul viselor, printr-o anumită asociație religioasă, ori prin pacientul însuși. Iată ce scrie pe această temă Denis Labouré: „Verbul latin decumbo înseamnă a se întinde în pat (cu referire la galdiatorii învinși care se întindeau așteptându-și moartea). Are sensul cuvântului grec „kataclisis”, care înseamnă „actul de a se întinde pe tabla unui pat.” Acest cuvânt derivă la rândul-i din alt termen care înseamnă „întinderea bolnavului pe paturile din temple, mai ales din templele închinat lui Esculap.” Iar H. L. Cornell dă definiția următoare: „Decumbiture: aceasta înseamnă „a se întinde”, începutul unei boli, sau atunci când pacientul se duce pentru prima dată bolnav în pat. O hartă orară pregătită pentru un astfel de moment oferă foarte prețioase indicații cu privire la natura și prognosticul bolii și mai cu seamă atunci când a fost studiată cu harta nașterii.” Cf. Lurati, *Astrological medicine*, <http://www.simonelurati.com/Astrological%20medicine.html>

¹⁹ Conservat în *Codex Parisinus Graecus* 2506, saec. XIII, f. 1 sq., de unde derivă *Parisinus* 2424, f. 5 sq. și *Parisinus* 2420, f. 74 sq. - în *Cod. Marcianus* 335 (Cat. II, Venet. 7) saec. XV, f. 28 - în *Parisinus* 2425, saec. XV, f. 94 sq. - în *Cod. Erlangensi*, 89 (= Cat. VII, Germ. 34), saec. XV, f. 159-174. - Un extras se găsește în *Cod. Berolinensis* 177 = German., 26, f. 48) Apud. Cumont 1918, 64.

²⁰ Rhetorius din Egipt, ultimul astrolog clasic important de la care ne-au parvenit extrase. (sec. al VI-lea sau al VII-lea e.n.).

²¹ Dorotheu din Sidon, (cca. 75 e.n.) care foarte probabil a trăit și a lucrat în Alexandria, Egipt. Astrolog elenist din sec. I e.n. care a dictat un poem despre astrologia horoscopică, cunoscut în greacă drept Pentateuhul (cinci cărți), iar în latină drept Carmen Astrologicum (Cântecul astrologiei). Pentateuhul, carte de astrologie elenistică, ne-a parvenit în special dintr-o traducere arabă de pe la 800 e.n. (ea însăși o traducere a unei traduceri din medio-persană din secolul al VI-lea e.n. - azi pierdută) a originalului grecesc, efectuată de astrologul persan Omar Tiberiadis.

²² CCAG VIII Parisinus 3, 101, 16: Καθ' ὅν τόπον ὁ legómenoij Trismégistoj 'E rmñj žkaston dwdekathmóron toû diaéthmatoj °xiou klaein k.t.l.

²³ CCG V (Rom.) 2, 55-61, 156 ss, cf. Vettius Valens II, 5-14, 53 ed. Kroll.

²⁴ Sextus Emp., Adv. Astrol. 12 ss, p. 341. De remarcat că până în Evul mediu în Europa a circulat în traducere latină o scriere atribuită zeului păgân asupra acestui subiect, astfel încât este limpede că doctorii de apotelematică își treceau din mână în mână și din generație în generație pretinsele revelații puse sub patronajul zeului Trismegistos.

²⁵ Reitzenstein 1904, 208.

²⁶ Kroll, „Hermes Trismegistos”, în *PWRE-Kroll = Pauly-Wissowas Real-Encyklopädie der classischen Altertumswissenschaft* 15, Band VIII.1, Stuttgart 1912, pp. 792-823, p. 821.

apreciază că acestea apar „încă din timpul lui Philon din Alexandria”, dar unele nu pot fi anterioare lui Numenius (către 150 e.n.).

La noi a ajuns doar o colecție dispartată de fragmente eterogene, care nu este expresia unei gândiri unice și nici constante. Toată erudiția teosofică sau științifică prin care clerul egiptean își transmitea tradiția era considerată a fi revelată de Thoth-Hermes. Numele lui Thoth așezat la începutul unei lucrări nu reprezintă indicația unui autor, ci a unei origini reale ori presupuse; acest fapt semnifică doar că respectiva scriere aparținea sau pretindea că aparține acestei literaturе sacerdotale. Traducerile în limba greacă ale cărților considerate sacre împreună cu falsificările lor nu au fost compuse de către un singur scriitor într-un singur moment, ci de autori diferiți în epoci diferite. Unele texte empirice se pot regăsi în papyrii medicali din epoca faraonică, în timp ce anumite speculații teologice și morale poartă marca neostoicismului sau al neopitagorismului.

Scrierile astrologice sunt printre cele mai vechi, posibil mult anterioare perioadei sincretismului filosofic. Ele au fost redactate în momentul în care divinația astrală a început să-și găsească adepți printre grecii din Egipt. Unele dintre ele pot fi contemporane apocrifelor atribuite regelui Nechepso și confidentului său, preotul Petosiris (mijlocul sec. al II-lea î.e.n.).

Între primele cărți astrologice de o valoare deosebită care trebuie amintite aici se numără una care a ajuns până la noi doar în latină (într-un manuscris din sec. al XV-lea). Este vorba despre *Liber hermetis*, a cărei valoare a fost recunoscută și interesul trezit de abia la sfârșitul deceniului patru al sec. al XX-lea, de către W. Gundel.²⁹ Cartea este de fapt un florilegiu ale cărui secțiuni coboară până în sec. al II-lea î.e.n., conservând scrieri pe care astrologii greco-egipteni, orientalizați și romani le-au folosit în numeroase ocazii, dar ale căror versiuni originale au fost necunoscute până la descoperirea lui Gundel.³⁰

Urmează un *Brontologion*, atribuit și el lui Hermes și care conține o mulțime de detalii în mod vizibil egiptene. Mai dispunem de titlurile unor pretinse dialoguri între zeii Knufis-Agathodaimon și Osiris, precum și de fragmente din învățături atribuite lui Petosiris, marele preot al lui Thoth și discipolului acestuia, faraonul Nechepso. După toate evidențele, aceste texte coboară în sec. al II-lea î.e.n.

Marele preot al lui Thoth, Petosiris și faraonul Nechepso

Așa cum am precizat în debutul acestei lucrări, ca știință divinatorie, astrologia nu a fost proprie vechilor egipteni. Dacă se dovedește adevărat că la curtea Ptolemeilor oficiau astrologi, atunci „arta” lor era considerată o artă importată. De abia începând cu această dinastie, precum și datorită imensului succes al cărții atribuite eruditului tandem Petosiris-Nechepso, majoritatea autorilor antici au considerat astrologia ca o știință egipteană.

Preotul Petosiris și regele Nechepso sunt socotiți autorii nu mai puțin fabuloși ai unei compilații astrologice datată în jurul sec. al II-lea î.e.n., cărora scriitorii astrologi greci le atribuiau inventarea acestei arte. Atunci a fost scris ori tradus în greacă textul unei cărți astrologice purtând numele acestor două personaje semilegendare, faraonul Nechepso și marele preot Petosiris. Potrivit lui Manethon, Nechepso fusese al treilea rege din Dinastia a XXVI-a, în sec. al VII-lea î.e.n. Se pare însă că astrologia horoscopică nu exista la acea dată. Însă un tratat astrologic scris în greacă a circulat în Egipt sub numele false ale celor două personaje legendare, în sec. al II-lea sau I î.e.n.

²⁷ Logos als Heiland 1910, 119 sq.

²⁸ Bousset, *Die Lehren des Hermes Trismegistus*, 1914, 389.

²⁹ Gundel 1936.

³⁰ Dorèsse 1999, 89.

Principala noastră sursă pentru astrologia lui Nechepso și Petosiris este Vettius Valens care îi citează în mai multe rânduri. Din această carte au supraviețuit în literatura astrologică mai târzie numeroase referințe și citate directe, mai multe fragmente lungi fiind preluate în compilațiile astrologice târzii ale lui Vettius Valens și ale altora. Sub această formă nu numai că ea a constituit un element fundamental, dar s-a bucurat de o excepțională autoritate în domeniu. Se pare că această carte de astrologie a fost principala sursă pentru toată astrologia greacă ulterioară. Forma lucrării originale nu este clară: numeroasele citate din ea sunt uneori în forma „Petosiris spune” sau „Nechepso spune”, amândoi fiind numiți uneori „rege”; iar uneori este folosită și varianta de plural „Petosiris și Nechepso spun”, sau, mai vag, „egiptenii spun”. Toate aceste variante indică nu atât o lucrare combinată, cât una cu secțiuni specifice atribuite unuia sau altuia dintre cele două personaje.

Chiar dacă probabil acest text a fost unul pseudonimic, fragmentele citate din unul sau celălalt autor, ori din ambii, au fost considerate ca alcătuind o singură operă, care reprezintă cel mai vechi corpus greco-egiptean de tradiții astrologice. Referințe ocazionale în aceste fragmente sugerează că cea mai mare parte a textului original a fost compus în sec. al II-lea î.e.n. Acestea sunt despre sosirea de pe mare a unui rege în Cipru, despre un regat separat în Cyrene și despre ostilitățile dintre Egipt și Siria, toate împreună indicând domnia lui Philometor sau puțin după aceasta, ca perioada compoziției acestei lucrări.

Fragmentele conțin în stare incipientă majoritatea elementelor din sistemul astrologic complet dezvoltat din textele târzii. În mod particular, apar: sistemul decanilor, adică cele 36 de divinități, fiecare dintre ele fiind considerată a prezida peste 10 grade ale zodiacului, o contribuție specific egipteană la doctrina astrologică; determinarea duratei vieții; menopauza; semnificația cometelor și a altor fenomene cerești. Elementul științific este prezent în descrierea magnitudinii orbitei Lunare și în cunoașterea celor șapte orbite planetare (așa-numitele septizonium) pe care aceasta le presupune. În rest, fenomenele astronomice și altele naturale sunt interpretate strict din punctul de vedere al finalității astrologice. O imagine în ceea ce privește caracterul acestei scrieri poate fi desprinsă din extrasul de 20 de pagini al descrierii eclipsei, prezent la sfârșitul Cărții I din lucrarea Apotelesmatica a astrologului de la începutul sec. al IV-lea Hephastion din Theba. Judecând după unele remarci din textul lui Vettius Valens cu privire la calcularea Lotului sau a lui Pars Fortunae (Partea Fortunei sau Norocului), trebuie că o bună parte din text a fost criptic, ceea ce sporește posibilitatea ca unele variații existente la scriitorii astrologi ulterioari să fi fost consecința diferitelor interpretări ale acestui text-sursă originală.

Mare preot al zeului Thoth la Hermoupolis Magna (astăzi necropola patronată de zeul Thoth, de la Tuna El-Gebel, Ashmunein), Petosiris (sec. al IV-lea î.e.n.) purta în egipteană numele PA-di-Wsir (Pa-di-Wsir). El a lăsat o amprentă durabilă în scurta sa istorie, datorită misterioasei consultații private oferită lui Alexandru cel Mare, care venise să-i alunge pe perși din Egipt. Monarhul i-a mulțumit preotului prin repararea distrugerilor provocate de invadator în templul lui Thoth. Celebrele table astrologice a căror paternitate îi este atribuită înaltului preot al lui Thoth au fost publicate făcându-se uz de autoritatea regelui. Dar, potrivit anumitor autori, tablele astrologice atribuite lui Petosiris se găseau deja în acel moment într-o lucrare mult mai veche, din care astăzi ne-au parvenit doar câteva extrase: *Salmeschoiniaka*. Timp de mai multe secole, aceste table au fost consultate de doamne aparținând elitei nobiliare a antichității. O confirmare vine de la Iuvenal, care în „Satire”, îi lua peste picior pe acești romani bogați care nu plecau nici măcar la o întâlnire fără a-și consulta în prealabil „Petosiris-ul” lor.

„Încă și mai de încredere sunt chaldeenii; despre fiecare cuvânt rostit de astrolog ei vor crede că a provenit din fântâna lui Hammon, pentru că acum, de când Oracolele Delfice au amuțit, omul este condamnat la întuneric în ceea ce privește viitorul său. Șef printre aceștia

era unul³¹ care adesea fusese în exil, prin a cărui prietenie și biletul mincinos al profețiilor, marele cetățean³² a murit așa după cum Otho s-a temut. Pentru că în ziua de azi niciun astrolog nu este credibil decât dacă a fost închis în vreun lagăr îndepărtat, având lanțuri zornăindu-i pe fiecare braț; nimeni nu crede în puterile sale decât dacă el, astrologul, a fost condamnat și aproape condamnat la moarte, exact când plănuia să fie deportat în vreo Cycladă ori să evadeze în ultimul moment de pe minuscula (insulă) Seriphos.³³

Excelența voastră Tanaquil³⁴ îi consultă (i.e., pe astrologi) cu privire la îndelung amânata moarte a mamei sale suferinde de icter – anterior întrebând cu privire la propria ta moarte; ea va întreba când ar trebui să se aștepte să-și îngroape sora, ori unchii; și dacă iubitul ei îi va supraviețui --- ce răsplată mai mare i-ar putea conferi ei Zeii? Și totuși Tanaquil a ta nu se pricepe să înțeleagă sumbrele amenințări ale lui Saturn, ori sub ce constelație își va manifesta Venus auspiciile, care dintre luni vor fi de pierdere și care de câștiguri; dar ai mare grijă dacă vreodată vei întâlni pe una care ține strâns în mâinile ei un calendar uzat de atâta folosință ca și cum ar fi o sferă umed-lipicioasă de chihlimbar;³⁵ pe una care nu se interesează de nimeni, dar acum este ea însăși chestionată; pe una care, dacă soțul său se duce pe câmp sau se întoarce acasă din străinătate, nu îi va ține companie dacă numerele lui Thrasyllus din Mendes³⁶ o cheamă înapoi. Dacă ea vrea să meargă cu trăsura până la prima piatră de hotar, va găsi în cartea sa (de predicții) ora convenită; dacă va avea o mâncărime la colțul ochiului, ea nu va cere un balsam până ce nu își va consulta horoscopul; iar dacă este bolnavă la pat, nicio oră nu o va socoti într-atât de potrivită pentru a mânca precum aceea pe care i-a prescris-o Petosiris.”³⁷

Către 1920 mormântul lui Petosiris său a fost descoperit intact, acoperit cu inscripții, adunate ulterior sub titlul de „Învățăturile lui Petosiris”.³⁸ Cărțile lui Nechepso și Petosiris s-au bucurat de o autoritate singulară. Drept garanție a veridicității lor, ele invocau o învățătură comunicată bătrânului rege al Egiptului și colaboratorului său fabulos fie de către Hermes, fie de către Asclepios, intermediarul său.³⁹ Potrivit tradiției, legendarii autori ai acestor texte și-au extras învățăturile de la Hermes, după codificarea pe care acesta a făcut-o pentru Asclepios și Anubis. Cu toate acestea, în timpul împăratului Teodosius, Hephaestion din Theba preciza că una dintre sursele adevărate ale acestei opere a fost *Salmeschoiniaka*, tratat din care un fragment substanțial se întâlnește într-un papyrus din sec. al III-lea. Iamblichos (sec. al IV-lea e.n.) considera că *Salmeschoiniaka* provine din cărțile atribuite lui Hermes. Numele, de proveniență integral egipteană, se traduce prin „Cartea nativităților” sau „Cartea Ursei Mari”. Deformat prin intermediul arabilor, titlul a ajuns la noi cu sensul de almanah.⁴⁰ Petosiris și Nechepso și-au întemeiat învățăturile pe surse egiptene și mult mai vechi decât acel tratat cu privire la cursul și fazele lunii (Selenodromion) despre care se pretindea că ar fi fost compus plecând de la o carte scrisă

³¹ Potrivit lui Tacitus, Hist. i. 22 numele astrologului lui Otho era Ptolemeu.

³² I.e., împăratul Galba.

³³ Una dintre cele mai mici insule din arhipelagul Cicladelor (Serpho), un celebru loc de exil.

³⁴ I.e. soția lui. Tanaquil era soția lui Tarquinius Priscus (*perita caelestium prodigiorum*, v. Tit. Liv. i. 34).

³⁵ Doamnele romane purtau în mâini sfere de chihlimbar, fie în scop odorizant, fie pentru căldura lor.

³⁶ Astrologul favorit al lui Tiberius.

³⁷ Juvenal, *Satires*, 1918, Satire 6, (trad. eng., G. G. Ramsay), *The Ways of Women*, http://www.ccel.org/ccel/pearse/morefathers/files/Juvenal_satires_06.htm.

³⁸ Petosiris, pe numele egiptean Ankhefenkhons, a fost mare preot al lui Thoth la Hermopolis și a deținut diferite ranguri preoțești în serviciul zeilor Sakhmet, Khnum, Amun-Ra și Hathor. Fiul lui Sishu și al lui Nefer-renpet, el a trăit în a doua jumătate a sec. al IV-lea î.e.n., în timpul dominației persane. În inscripțiile mormântului său din necropola de la Tuna el-Gebel, se mândrește că a restaurat averile templelor pe care le slujea. Cf. Lefebvre 1924; Lichtheim 1973, Vol.3, 44ff; Caroli 2007, 148-158.

³⁹ Riess 1891-1893, nr. 6,7,10; Boll 1894, 238.

⁴⁰ *Ibid.*

„de mâna hierogramatului Melampus pentru regele Egiptului, Nechepso” și de la un formular „descoperit la Heliopolis, gravat în hieroglife, în sanctuarul templului, construit în timpul domniei lui Psammetichos.”⁴¹

În contrast cu aceste pretenții, Thessalos în Pseudo-Harpocration afirmă că a găsit punctul slab al științei lui Nechepso căreia îi opune o revelație directă a lui Esculap.⁴² De aici nu rezultă în mod necesar că existau deja scrieri în limba greacă pentru care era numit ca autor Hermes însuși, însă tradiția reunește și confundă adeseori lucrările hermetice și pe cele ale cuplului Nechepso-Petosiris,⁴³ care păreau să decurgă și unele și celelalte din același mediu și să fie rodul unei inspirații comune. Riess⁴⁴ vorbește despre existența unui tratat al lui Nechepso care expunea influența decanilor asupra sănătății, tratat la concurență cu cel al lui Hermes.

În aceeași ordine de idei, Manilius, în preludivul la *Astronomie*,⁴⁵ compuse pe vremea împăratului Tiberiu, a invocat ca principe autorque al științei sacre pe care se pregătea să o abordeze, pe Mercur care a făcut cunoscut „Nominaque et cursus signorum, pondera, vires.” Grație lui, cerul și-a dezvăluit arcanele „spiritelor regale” (regales animi) și „preoților sfinți și studiosi”, adică lui Hermes-Thoth, Nechepso și Petosiris, pe care matematici secolului lui Augustus au învățat de la alexandrini să-i privească drept maeștrii științei lor.

Principiile fundamentale ale astrologiei hermetice, în special speculațiile cu privire la decani au dus la apariția unui considerabil număr de lucrări consacrate uzului practic, în general medical. Așa se face că eruditul din sec. al II-lea e.n. Claudiu Ptolemeu încă atribuia celebra reputație medicală a clerului faraonic cunoștințelor preoților egipteni despre semnele cerești (zodiacul); iar Clement din Alexandria preciza că în timpul procesiunilor religioase egiptene cărțile lui Hermes-Thoth ce tratau anatomia, maladiile și remediile acestora erau expuse și defilau cu toată solemnitatea. Potrivit astrologiei hermetice, fiecare dintre părțile componente ale corpului reflectau o imagine din sferele cerești și era influențată de aceasta, omul fiind înțeles ca un microcosmos supus macrocosmosului care îl înconjoară, ceea ce făcea ca știința semnelor cerești și a influențelor lor să permită determinarea destinului bolnavului și aflarea remediilor adecvate. De pildă, Cercul lui Petosiris era o diagramă care permitea să se deducă dacă bolnavul va muri sau va trăi. Începutul sec. I e.n. este probabil cea mai înaintată dată pentru stabilirea originii acesteia și a textelor conexe. O descriere detaliată a acestor proceduri apare în *Philosophoumena* de Hippolytos, cca. 200 e.n.⁴⁶

În sec. I e.n. cărțile egiptene au influențat doctrinele medicilor romani. Literatura hermetică, mai mult sau mai puțin partea sa astrologică, coboară în perioada ptolemaică, iar din acest fond primitiv au fost transmise de-a lungul timpului până la noi , anumite secvențe mai mult sau mai puțin alterate , ca de pildă *Per ò tòn dèdeka tópon*, care are o origine foarte veche. Este vorba aici despre o noțiune contemporană cu nașterea astrologiei, mai exact, aceea despre cele patru „centre” (kéntra), care sunt patru „puncte” ale cercului zodiacal: horoscopul (óroskópoj) sau ascendentul la orient, culminarea superioară în „mijlocul cerului” (metouránhma), apusul (occidentul) (dótij) și hipogeul (úpógeion) sau culminarea inferioară. Acestea sunt punctele de intersecție ale zodiacului cu planul orizontului și cu planul meridianului. Întrucât căldura soarelui crește proporțional cu mișcarea sa de la est la vest, au apărut teorii cu privire la energia variabilă a astrilor în patru „centri” cerești, ceea ce ulterior a

⁴¹ *Ibid.*, 90.

⁴² Cf. CCAG VIII, 3, 135 sq.; Cumont 1918, I, 68.

⁴³ CCAG I (Florența), 126.4, 128, 4 sq.

⁴⁴ Op. cit., Fragn. 28.

⁴⁵ Astr. I, 30 sq.

⁴⁶ Neugebauer & Saliba 2007, 189.

după la comparația cursului aștrilor cu viața omului, în sensul în care ascendentul la răsărit a fost asimilat cu nașterea, situarea acestuia în „mijlocul cerului” cu apogeul carierei și dezvoltării omului, iar punctul în care Soarele se află la apus, cu momentul morții omului. Aceasta a stat la originea dezvoltării acestor teorii.⁴⁷ La o dată foarte îndepărtată, cele patru cadrane au fost împărțite în două părți de o linie intermediară rezultând opt sectoare. Fiecare dintre aceste sectoare a constituit un loc, tŌpoj, rezultând în final opt locuri, Ńktetopoj (vezi sistemul de opt locuri expus de Thrasyllus după Petosiris.⁴⁸) Chaldeenii au căutat mereu o corespondență între geografie și astronomie. Iar astrologii greci – Ptolemeu, Paul din Alexandria etc. – au stabilit o corelație între „centrii” cerești și punctele cardinale, culminațiile inferioare și superioare, adică Nordul și Sudul.

Practica divizării sferei cerești în opt părți este foarte veche. Etruscii obișnuiau să împartă bolta în 16 compartimente cerești pe care le atribuiam divinităților lor. Este posibil ca și săptămâna romană de opt zile să fie în legătură cu aceste teorii. Probabil că misterele celor opt locuri, *octotopos*, să fi fost revelate grecilor de către Petosiris, dar sigur nu el a fost inventatorul lor.

În casele cerești (*domus caeli*) locuiau cele 12 semne care se mișcau zilnic. Din această cauză diviziunile nu coincideau niciodată, astfel încât, pentru a realiza o corespondență perfectă cele opt locuri au trebuit să se transforme în douăsprezece. Pentru a face posibil acest lucru s-a introdus teoria „aspectelor” (trigon-tetragon-hexagon) zodiacale care se bazează pe combinațiile subtile și multiple ale proprietăților lor. Conform acestei teorii, celor patru puncte⁴⁹ li se atribuia un număr de grade egale, fiecare de câte 30°. Se ajunge astfel la constituirea sistemului celor douăsprezece locuri (dwdekŃtopoj) care se considera că ar fi aparținut lui Hermes Trismegistos. „Locurile” aveau o valoare astrologică și religioasă și erau considerate adevărate „temple” în care locuiau divinitățile planetare.⁵⁰ Ulterior, acestea au fost puse în legătură cu unul dintre evenimentele sau circumstanțele principale ale vieții oamenilor, cum ar fi nașterea, cariera, căsătoria, etc. Fiecărui „loc” îi corespundea o determinare spațială precisă și o planetă. Această teorie s-a completat în timp prin adăugări și transformări succesive în jurul unei doctrine centrale cu un fundament foarte vechi. Sistemul „octotopos” expus de Petosiris era cel al lui Trismegistos, care avea în vedere ciclul soarelui asociat ciclului vieții omului cu evenimentele sale. Conform reprezentării de mai sus, linia de la Est la Vest care separă lumea superioară de cea inferioară – ŐpŃrgeion de ŐpŃgeion – era potrivit doctrinei egiptene limita dintre viață și moarte . Sub numele care exprimă această concepție – Őpoi ŃwŃj kai ŃanŃtou – era desemnat instrumental divinației medicale cunoscut drept „cercul lui Petosiris”.⁵¹ În acest fel, primul loc, sau prima casă de sub horoscop era poarta către dimensiunea inferioară sau infernală.

Pentru „chaldeenii”, preoții babilonieni ai epocii elenistice, Soarele, ca stăpân al universului, avea supremația. El era considerat deopotrivă motorul revoluțiilor planetare și generatorul vieții. Pe de altă parte, egiptenii împărțeau suveranitatea lumii între Soare și Lună, considerați un cuplu – rege și regină, ochiul drept și ochiul stâng al cerului.⁵² Fiecărui dintre aceștia i se atribuiam două planete, una favorabilă, alta funestă.

Un semnificativ material astrologic care a supraviețuit din perioada elenistică este atribuit „vechilor egipteni”. Ecourile implicării divine a lui Thoth se regăsesc și la scriitorii

⁴⁷ Cf. CCAG. VIII, 3, 117, 35 sq. Aceasta este o dezvoltare a doctrinei hermetice expusă într-un pasaj inedit din Sérapion-ul din Alexandria. (Paris, 2425, f. 160) care a apărut în CCAG VIII, 4).

⁴⁸ CCAG VIII, 3, 100, 30 s. Antiochos (117, 21 sq.) și Firmicus Maternus (II 14) vorbesc la fel despre opt puncte cardinale și despre opt vânturi principale (care mai târziu vor fi douăsprezece).

⁴⁹ Sau „puncte” – echivalentul „caselor”. Sistemul celor opt locuri combinate cu cei patru „centri” aparține lui Manilius (II, 788 sq.).

⁵⁰ Manilius II, 959. Cumont 1918, 71.

⁵¹ Bouché-Leclercq 1979, 540. Cf. Cumont, 1918, I, 78, n.2.

⁵² Cf. Nechepso și Petosiris, CCAG. VIII, 3, 100, 22.

latini din primele secole ale creștinismului. Astfel, potrivit astrologului Firmicus Maternus (sec. al IV-lea), originea acestui material este legată de legendarul înțelept Mercur (Hermes), iar apoi cunoașterea a fost transmisă personajului la fel de legendar Asclepios, pentru ca în continuare materialul să fie elaborat de un faraon pe nume Nechepso și un mare preot pe nume Petosiris. Pe baza indiciilor existente, s-a putut conchide că toate aceste evenimente au avut loc cândva în sec. al II-lea î.e.n.. Acesta a fost materialul-sursă din care a derivat ulterior astrologia elenistică târzie și, chiar dacă în forma originală nu a supraviețuit decât prea puțin, autorii târzii au semnalat prin citări ori preluări o cantitate importantă din informațiile originare.

În catalogul astrologilor eleniști – o prezentare a lucrării sale *The Astrological Record of the Early Sages* – Schmidt remarcă faptul că deși nu există niciun motiv pentru a presupune că tradiția egipteană în acest domeniu antedatează cucerirea alexandrină, nu este incorectă denumirea acestui material „astrologie egipteană” scrisă în limba greacă.⁵³

Un grup de scrieri referitoare la astrologie și la medicina astrală⁵⁴ în mod deliberat nu a tratat scrierile astronomice și medicale.⁵⁵ La sfârșitul antichității, cărțile hermetice au fost comentate împreună cu cele ale lui Orfeu de către matematicianul Theon din Alexandria.

Întrucât Thoth era considerat inventatorul scrierii și scrisese primele cărți, iar Hermes-Thoth revelatorul doctrine hermetice, era normal ca acestui binom divin syncretic Greco-egiptean (în fapt, un același personaj divin) să i se fi atribuit cele mai vechi cărți, sau, chiar mai mult, potrivit unui obicei întâlnit nu numai în Egipt, să i se atribuie paternitatea tuturor scrierilor, această atitudine urmărind certificarea prin tradiție a autorității și prestigiului acelora. Dacă e să-i dăm crezare lui Clement din Alexandria (sec. al II-lea-al III-lea e.n.), toată literatura sacră a Egiptului cobora până la Thoth-Hermes. Astfel, în pasajul din *Stromate* în care descrie procesiunea preoților,⁵⁶ aceia numiți *horoskopos*⁵⁷ trebuiau să aibă tot timpul pe buze doctrina despre așteptări din cele patru cărți ale lui Hermes.

Se pare că o dată cu Ptolemeii a existat o literatură hermetică de inspirație orientalegipțeană, cu accente grecești și de limbă greacă, literatură în primul rând de ordin astrologic. În cazul cărților de astrologie, Hermes era apreciat drept unul dintre cei mai vechi autori, unul dintre cîrcăoi.

Adesea Hermes era așezat pe picior de egalitate cu marele preot Petosiris și cu faraonul Nechepso. Printre scrierile atribuite în mod explicit lui Hermes în perioada elenistică timpurie se numără și o serie de texte meteorologice, lucrări de medicină astrologică numite „iatromatematică”. Unele dintre ele folosesc decanii; o lucrare se întemeiază pe șapte loturi de bază numite Panaretus, cărora li se adaugă o *Metodă pentru Fiecare Katarche*, care folosește calculul asemănător loturilor/părților pentru toate cazurile de alegeri. O parte din materialul din așa-numita Liber Hermetis poate deriva din scrierile hermetice, în special o listă a decanilor, imaginile acestora și planetele asociate cu ei, în calitate de „chipuri” ale lor. Tot lui îi mai este atribuit și sistemul celor 12 case, derivat din sistemul celor opt case și influențat de conceptul ogdoadei egiptene.

Concluzii

⁵³ Hand 1996, V. <http://www.projecthindisight.com/reference/catalog.html>

⁵⁴ Kroll 1914.

⁵⁵ În aceeași ordine de idei, vezi Mead 1906. Kroll, *PWRE*-Kroll „Hermes”, 1910, 799 sq., a alcătuit o listă a celor care sunt cunoscute în prezent. La aceasta se adaugă catalogul manuscriselor astrologice.

⁵⁶ VI, 4, 35,3-37,3

⁵⁷ *æroskōpoj* = „cel care observă ora”, același numit și de Chairemon (ap. Porphyr., *De abstin.* IV 8, 241, 1N.). *ærolōgoj* = „cel care spune ora”. *Horoskopos* poartă aici un *ærolōgion*, simbol al funcției sale. Este posibil ca *horoskopos* să fi observat ora natală pentru a „extrage horoscopul”, dar rolul său trebuie să fi fost în principal măsurarea timpului. Printre altele, Thoth figura ca inventatorul cronografiei.

Prezenta lucrare cuprinde doar câteva exemple din ampla și variata literatură hermetică de factură astrologică. Cercetările și studiile viitoare vor completa informațiile cu autorii și textele hermetice de origine și/sau influență chaldeeană, greacă și romană. Pe măsură ce noi descoperiri arheologice și literare vor fi realizate, ele vor contribui la îmbogățirea materialului.

Bibliografie

- Arnobius Siccensis, *Arnobii Adv. Nat. Liber II* 69. <http://www.thelatinlibrary.com/arnobius/arnobius1.shtml>
- Boll, F., 1894, *Studien über Claudius Ptolemäus*, Leipzig.
- Bouché-Leclercq, A., 1899, *L'Astrologie Grecque*, Paris (retip. Bruxelles, Culture et Civilisation, 1963, 1979).
- Bousset, W., 1979, „Rezension zu: J. Kroll, Die Lehren des Hermes Trismegistos, Münster 1914”, în *GGa* 176, 697 ff. (Wiederabgedruckt vermehrt mit Anmerkungen aus W. Boussets unveröffentlichtem Nachlaß, în *DERS., Religionsgeschichtliche Studien...*) Leiden, pp. 97-191.
- Caroli, Ch. A., 2007, *Ptolemaios I. Soter – Herrscher zweier Kulturen*.
- CCAG = *Catalogus Codicum Astrologorum Graecorum*, 1898, 1903-1911, apoi 1929 și 1898-1953, 12 vols. în 20 părți, V-VI-VII-VIII.1-2, Cumont, ed. D. Bassi, Fr. Boll, P. Boudreaux, Fr. Cumont, A. Delatte, J. Heeg, W. Kroll, E. Martini, A. Olivieri, Ch.-Ém. Ruelle, M. A. F. S'angin, St. Weinstock, and C.O. Zuretti, Henri Lamertin, Bruxelles.
- Cumont, F., 1918, „Écrits Hermétiques. I. Sur les douze lieux de la sphère”, în *Revue de Philologie de littérature et d'histoire anciennes* 42, Paris, pp. 63-79.
- Doresse, J., 1999, *Historia de Las Religiones V.6 Las Religiones En El Mundo Mediterraneo y En El Oriente Proximo II* (Spanish Edition), Siglo XXI.
- Engelbrecht, A. (ed.), 1887, *Hephaestion von Thebes und sein astrologisches Compendium. Ein Beitrag zur Geschichte der Griechischen Astrologie*, Wien, Verlag Von Carl Konegen.
- Fraser, P. M., 1972, *Ptolemaic Alexandria*, I-III, Oxford.
- Gundel, W., 1936, *Neue astrologische Texte des Hermes Trismegistos, Abhandlungen der Bayerischen Akademie für Wissenschaften Philosophisch-historische Abteilung*, Neue Folge, Heft 12, Munich.
- Hand, Robert, *Introduction to The Record of the Early Sages in Greek. Project Hindisght*, Golden Hind Press, Berkeley Springs, 1996.
- Juvenal, *Satires*, 1918, Satire 6, (trad. eng., G. G. Ramsay), *The Ways of Women*, http://www.ccel.org/ccel/pearse/morefathers/files/Juvenal_satires_06.htm.
- Kakosy, L., 1982, „Decans in Late-Egyptian Religion”, *Oikumene* 3, pp. 163-191.
- Krebs, E. 1910, *Der Logos ald Heiland im ersten Jahrhundert*.
- Kroll, „Hermes Trismegistos”, în *PWRE-Kroll = Pauly-Wissowas Real-Encyklopädie der classischen Altertumswissenschaft* 15, Band VIII.1, Stuttgart 1912, pp. 792-823, p. 821.
- Kroll, W., 1912, „Hermes Trismegistos”, în *PWRE-Kroll = Pauly-Wissowas Real-Encyklopädie der classischen Altertumswissenschaft* 15, Band VIII.1, Stuttgart 1912, pp. 792-823, *PWRE-Kroll = Pauly-Wissowas Real-Encyklopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Neue Bearbeitung, begonnen von Georg Wisowa, unter mitwirkung zahlreicher fachgenossen. Herausgegeben von Wilhelm Kroll, Stuttgart 1912.
- Kroll, J., 1914, *Die Lehren des Hermes Trismegistos*, Münster.
- Lefebvre, G., 1924, *Le Tombeau de Petosiris*.

Lichtheim, Miriam, 1975, *Ancient Egyptian Literature*, 3 volumes, Berkeley, University of California Press, California, reed. 1980; Vol.3, 1973.

Long., A. A., 1982, „Astrology: Arguments Pro and Contra”, în Barnes, J. et al. (eds.), *Science and Speculation: Studies in Hellenistic Theory and Practice*, Cambridge, pp. 165-192.

Lurati, Simone, Dr, *Astrological medicine*, <http://www.simonelurati.com/Astrological%20medicine.html>

Marcus Manilius, *Astronomicon*, <http://www.thelatinlibrary.com/manilius.html>

Mead, G. R. S., 1906, *Thrice Great Hermes: Studies in Hellenistic Theosophy and Gnosis*, 3 vols, London, Theosophical Publishing Society.

Nechepsonis et Petosiridis fragmenta magica, 1891-1893 (1892), edidit Ernestus Riess, în *Philologus*, Supplementband 6, Göttingen, pp. 323-394.

Neugebauer, O., Saliba, G., 2007, „On Greek Numerology”, în *Centaurus. An International Journal of the History of Science and its Cultural Aspects* vol. 31, Issue 3, pp. 189-206.

Parker, R. A., O. Neugebauer, 1969, *Egyptian Astronomical Texts*, 4 vols., Brown University Egyptological Studies 6, Providence.

Parker, R. A., 1978, „Egyptian Astronomy, Astrology and Calendrical Reckoning”, *Topical Essays in Dictionary of Scientific Biography*, ed. C. C. Gillispie, vol. 15, New York.

Porphyry, 1979-1995, *De abstinentia ab esu animalium (= De abstin.)*, Jean Bouffartigue, M. Patillon, Alain-Philippe Segonds (eds.), 3 vols., Budé, Paris.

Reitzenstein, R., 1904, *Poimandres: Studien zur Hriechisch-ägyptischen und frühchristlichen Literatur*, B. G. Teubner, Leipzig.

Vettii Valentis Anthologiarum Libri primum, MDCCCCVIII – edidit Guilelmus Kroll, Berolini apud Weidmannos.

Sachs, A. J., 1967, „Naissance de l’astrologie horoscopique en Babylonie”, în *Archeologia*, 15, pp. 13-19.

Schmidt, R., *Project Hindsight, Catalogue of the Hellenistic Astrologers*, <http://www.projecthindsight.com/reference/catalog.html>